

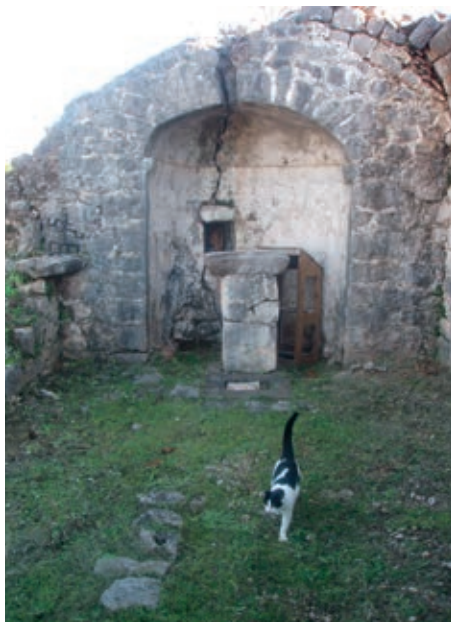
Jasminka GRGUREVIĆ

**PODNI MOZAIK U CRKVI SV. ANDRIJE KRIMOVICE, DONJI
GRBALJ**
**konzervatorska istraživanja, analiza stanja, predlog zaštite i
prezentacije**

Ključne riječi: Crkva Sv. Andrije, Krimovice, Donji Grbalj, podni mozaik, konzervatorska istraživanja, stanje mozaika, zaštita i prezentacija poda

Uvod

Na ostatke mozaičkog poda u crkvi Sv. Andrije u selu Krimovice, Donji Grbalj, prvi je ukazao u svojim radovima Mladen Crnogorčević 1902. god¹.

Sl. 1- unutrašnjost crkve Sv. Andrije Krimovice, februar 2011. god.

¹Mladen Crnogorčević, Crkve u Grblju, Glasnik Pravoslavne dalmatinske crkve, Zadar, 1902-3, str.114-115

Prva sondažna istraživanja ovih ostataka izveli su doc. dr Mihailo Milinković (Filozofski fakultet, Beograd) i arheolog Vilma Kovačević (Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Kotor), u jesen 2000. god. Rezultati istraživanja objavljeni su u prilogu M. Milinkovića pod naslovom „*Prilog arheološkoj karti Grblja: neki rezultati sondažnog rekognosciranja 2000.godine*“, Zbornik radova sa naučnog skupa „Grbalj kroz vjekove“.² U prilogu je objavljena i fotografija tri fragmenta mozaika sa podlogom koji su, tokom ovih istraživanja, pronađeni u sondi ispred vrata crkve.³

Tokom ovih istraživanja, ostaci mozaičkog poda u crkvi su očišćeni, ali nijesu zaštićeni. U međuvremenu, djelovi mozaičke podloge i otkriveni djelovi mozaika su prekriveni slojem zemlje i nekultivisanog rastinja. (Sl.1)

Konzervatorska istraživanja poda u crkvi Sv. Andrije, Krimovice

Konzervatorska istraživanja poda u crkvi Sv. Andrije izvedena su tokom decembra 2010. god. tokom februara i marta 2011. god.

Cilj istraživanja je bio analiza stanja mozaika, mogućnosti njegove zaštite i prezentacije i definisanje veza između faza u gradnji crkve i ostataka podnog mozaika u njenoj unutrašnjosti.

Povod za preduzimanje istraživanja bio je izrada projekta sanacionih i konzervatorsko-restauratorskih radova crkve Sv. Andrije sa ciljem obnove iste. Istraživanja su izveli stručnjaci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor, u saradnji sa Odborom za obnovu crkve Sv. Andrije.⁴

Istraživački postupak i zaštita nalaza

Tokom preduzetih istraživanja otkrivena je cijela površina poda u crkvi. Očišćeni su svi fragmenti mozaika i sačuvani djelovi mozaičke podloge. Istražene su veze između sačuvanih fragmenata mozaika, mozaičke podloge i zidova crkve.

Istražene su veze između sačuvanih fragmenata mozaika i djelova poda plombiranih kamenim pločama.

² Grbalj kroz vjekove, Zbornik radova sa naučnog skupa “Grbalj kroz vjekove” Grbalj i Kotor, 11-13. Oktobra 2001. godine, Grbalj, 2005, str. 31-54

³ Grbalj kroz vjekove, *ibidem*, str.51

⁴ Stručni tim koji je izveo istraživanja: Vilma Kovačević, arheolog, konzervator savjetnik, Zorica Čubrović, arhitekta, viši konzervator i Jasminka Grgurević, dipl. konzervator-restaurator, savjetnik konzervator. U ime Odbora za obnovu crkve istraživanja je organizovao Krsto Pribilović. Rezultate arhitektonskih istraživanja crkve Sv. Andrije objavila je Zorica Čubrović u Zborniku radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Boka br. 34, Herceg Novi, 2014. godina, str.7-28

Analizirani su sačuvani fragmenti mozaičke podloge bez mozaika;
Analiziran je sastav originalne podloge i načina na koji je mozaik rađen;
Analiziran je fragment mozaika pronađen u temeljnoj zoni apside crkve.

Analizirani su fragmenti mozaika koji su otkriveni prilikom ranije preduzetih istraživanja (tokom 2000.god.) i koji su bez prateće dokumentacije i podataka o mjestu nalaza deponovani u magacinski prostor tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor.

Po završenim istraživanjima, pod u crkvi je pokriven slojem paro propusne folije. Na sloj folije nanesen je sloj pijeska u debljini od 10-tak cm (Sl. 2).

Arheološka sonda u naosu crkve je prekrivena drvenom konstrukcijom, a zatim tretirana na prethodno opisani način. Arheološki nalazi, pronađeni tokom ovih i prethodnih istraživanja spakovani su u drvene kutije i pohranjeni u uglu crkve.

Kockice mozaika pronađene tokom preduzetih istraživanja pokupljene su i složene u kesice prema mjestu nalaza u crkvi i deponovane u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture Kotor (danas, Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore - Područno odeljenje Kotor).

Sl.2 - pod u crkvi; pokrivanje folijom i slojem pijeska u cilju zaštite nalaza tokom daljih radova na crkvi

Rezultati istraživanja

U podu crkve Sv. Andrije otkrivena su tri veća fragmenta mozaika i to jedan u sjevero-zapadnom uglu crkve, lijevo od ulaza (Sl. 3), drugi u jugo-zapadnom uglu, desno od ulaza i treći, uzdužni uski pojas mozaika duž južnog zida crkve (Sl.4). Manji fragmenti mozaika otkriveni su na više mjesta u crkvi. Karakterističan i značajan je fragment u sjevero-istočnom uglu crkve (Sl. 5). Ovaj fragment je uklopljen između plombi kamenih ploča i predstavlja podatak o načinu na koji su riješena mjesta oštećenog mozaika. Ukupna površina otkrivenih fragmenata mozaika je oko 3 metra kvadratna.

U naosu crkve, na više mjesta, otkriveni su i podaci o originalnoj podlozi u koju su mozaičke kockice bile uložene.

Konstatovano je da je mozaički pod obijen duž zidova crkve i to u vidu uske trake, koliko je bilo nužno tokom zidanja crkve. Ovakva mjesta su plombirana kamenim pločama različitih dimenzija i obrade, slobodno složenim, reklo bi se priklesanim na licu mjesta za ovu namjenu. Karakterističan primjer ovakvog rješenja je traka od kamenih ploča širine oko 20-ak cm duž južnog zida crkve (Sl. 6). Pri zapadnom zidu, desno od ulaza, otkriveni fragment mozaika se približava zidu crkve na oko 5 cm i ovo je najbliža sačuvana veza mozaika i zida crkve (Sl.7).

Sl. 3 - ostatak mozaika lijevo od ulaza u crkvu

Sl. 4 - ostatak mozaika duž južnog zida crkve

Sl. 5 - sjevero-istočni ugao crkve, ostatak mozaika uklopljen između kamenih ploča

Sl. 6 - krpjenje oštećenja mozaika kamenim pločama duž južnog zida crkve

Sl. 7 – fragment mozaika u jugozapadnom uglu, desno od ulaza u crkvu, najbliže sačuvana veza mozaika i zida (južnog) crkve, 5cm.

Analizom presjeka unutar arheološke sonde koja je otvorena na središnjem dijelu crkve na mjestu gdje nije bilo tragova mozaika (Sl. 8,9), potvrđen je sastav mozaičke podloge i to:

I sloj; sloj lomljenog kamena kojim je nivelisan teren i čija debljina varira u zavisnosti od potrebe, negdje je ovaj sloj debljine oko 10 cm, a negdje popunjava neravnine u stijenama na kojima je crkva sazidana.

II sloj; je sloj krečno pješčanog maltera sa dodacima lomljene i mljevene cigle, lomljenog sivog i crvenog kamena, grumenima neugašenog kreča, neprosijanim pijeskom. Debljina ovog sloja je oko 10 do 12 cm. Na mjestima oštećenja mozaika, u ovaj sloj su uložene kamene ploče (djelovi kamenog poda), što je jasno čitljivo u presjeku ove sonde.

III sloj; sloj krečno-pješčanog maltera, debljine oko 1 cm u koji su uložene mozaičke kockice.

Sl. 8 - arheološka sonda unutar crkve

Sl. 9 - dio arheološke sonde u središnjem dijelu crkve, dio poda bez mozaika sa sačuvanim fragmentima mozaičke podloge, dio poda sa ostacima mozaika i dio poda od kamenih ploča duž južnog zida crkve

Mozaik je urađen od grubo sječenih kockica različitih dimenzija, u prosjeku 0,6- 0,7 x 1-1,5 x 2cm, slobodno složenih (Sl. 10). Po načinu na koji su kockice složene, zaključuje se da su ulagane direktno u malter, na licu mjesta. Na 10 cm² uloženo je u prosjeku oko 60 kockica. Boje kamena su ružičasta i bijela. Može se pretpostaviti da je upotrebljen lokalni kamen iz okolnih majdana.

Sl. 10 - Sv. Andrija, Krimovice, detalj mozaika, način sloga mozaičkih kockica

Tokom arhitektonskih istraživanja arheološke sonde, na istočnoj strani crkve, u temeljnoj zoni apside, zapažen je manji fragment mozaika sa podlogom koji je uzidan u sam temeljni zid. Uporedbom ovog fragmenta i fragmenata mozaika u podu crkve zaključeno je da se radi o djelovima istog mozaika. Na pitanje, kako se ovaj fragment našao u temeljnom zidu apside, ima dovoljno argumenata u odgovoru koleginice Zorice Čubrović, da se radi o popravci apside crkve i o materijalu iz poda u oltaru koji je za tu svrhu korišćen.⁵ Isto tako, moguće je pretpostaviti da su djelovi mozaika čija je površina u vrijeme gradnje crkve bila veća od površine osnove crkve, iskorišćeni kao građevinski materijal i da su mozaičke kockice ostale sačuvane na onim mjestima na kojima su imale koherentnu vezu sa podlogom.

Kako smo napred istakli, tokom prethodne arheološke kampanje, 2000. god., u arheološkoj sondi ispred ulaza u crkvu pronađena su tri fragmenta mozaika sa podlogom. Tragajući za ovim fragmentima, a rukovodeći se izjavom prof. Mirka Maslovara da je iste odnio arheolog Jovan Martinović u Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Kotor, potražili smo iste u Zavodu. Nakon uporedbi fragmenata pronađenih u Zavodu, fragmenata objavljenih na fotografiji u prilogu M. Milinkovića u članku *Prilog arheološkoj karti Grblja, neki rezultati sondažnih rekognosciranja 2000.god.* i mozaika in situ, u crkvi, zaključili smo da se radi o djelovima istog mozaika sačuvanih sa originalnom podlogom (Sl. 11). Moguće je pretpostaviti, kao i napred, da su se isti našli u zemlji ispred crkve tokom radova na gradnji crkve.

Sačuvana su tri fragmenta različitih dimenzija, prvi, dim. 21x17cm, drugi, dim. 27x 23 cm i treći, dim. 20 x 18 cm. Fragmenti su vraćeni u magacinski prostor Zavoda, danas, Područnog odeljenja Centra za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, zajedno sa kockicama mozaika pronađenih tokom najnovijih istraživačkih radova na lokalitetu.

Napomene radi, sve kockice mozaika pronađene tokom preduzetih istraživanja pokupljene su i složene u kesice prema mjestu nalaza u crkvi.

⁵ Zorica Čubrović, Arhitektonska istraživanja crkve Sv. Andrije, Krimovice, Donji Grbalj, Boka br. 34, Herceg Novi, 2014. Str. 21

Sl. 11 - fragmenti mozaika pronađeni u sondi ispred ulaza u crkvu, 2000.god., snimljeno u Kotoru, 2011.god.

Analiza stanja pronađenih ostataka mozaika

Sačuvani ostaci mozaika u podu crkve Sv. Andrije zatečeni su u lošem stanju. Vezivo među kockicama mozaika je izgubilo izvorna vezivna svojstva. U koherentnu cjelinu kockice na nekim mjestima drži nanos crvene zemlje, koja je pod dejstvom vlage formirala lepljivu smjesu, prirodno vezivo. Degradaciji izvornih svojstava veziva doprinijelo je i rastinje koje godinama prodire kroz mozaičku strukturu. (Sl.12) Kamene kockice koje sačinjavaju mozaičku strukturu su prekrivene kalcinacijama, prljavštinom i lišajevima, ljuspaju se, osipaju i izgubile su izvorne kolorističke vrijednosti u velikom procentu.

Sl.12 - detalji oštećenja mozaika

Predlog zaštite prezentacije poda u crkvi Sv. Andrije, Krimovice

Predlaže se prezentacija sačuvanih fragmenata mozaika u podu crkve, „in situ“, na mjestima gdje su pronađeni. U tom smislu potrebno je predvideti konzervatorske mjere njihove zaštite. Na osnovu analize stanja mozaika konstatovano je da se isti ne može konsolidovati zajedno sa podlogom u koju je ugrađen, već da ga je potrebno podići, uložiti u novu podlogu, a zatim vratiti na mjesto sa kojeg je podignut. Istovremeno, obzirom da se radi o podnom mozaiku, podlogu u crkvi je potrebno konsolidovati tj. nanijeti novu i pripremiti je za vraćanje mozaika. Kamene ploče kojima je bilo izvedeno plombiranje oštećenja na mozaiku vratiti na njihova mjesta u podu prema oznakama i tehničkoj dokumentaciji zatečenog stanja poda. Iste tretirati na način kao i mozaik.

Površine poda, bez mozaika, potrebno je riješiti novim materijalom, otpornim na habanje. Predlaže se upotreba nekog od savremenih, sintetičkih materijala, adekvatnog tona (npr. crvenkastog). Isti nanijeti i zagladiti do ivica mozaika. Prethodno izvršiti probe tona, načina obrade i estecke prihvatljivosti. Prilikom procjene estecke prihvatljivosti uzeti u obzir unutrašnji prostor crkve kao cjelinu. Predvidjeti upotrebu savremenog materijala lak za održavanje.

Fragmente mozaika koji su pronađeni u sondi ispred crkve, tokom arheoloških istraživanja 2000. godine, prezentirati u pločniku ispred crkve na

mjestu sonde. Položaj fragmenata i način uklapanja u novi pločnik odrediti na licu mjesta, u skladu sa mogućnostima, poštujući između ostalog i estetski kriterij.

Uporedbe

Najbliža paralela mozaičkom podu iz crkve Sv. Andrije je mozaički pod bistjerne u Bigovi, nažalost nedovoljno istražen.⁶ Nalaz slične vrste, po načinu sloga, dimenzijama, načinu obrade kockica i pripreme mozaičke podloge nalazimo u Morinju, na privatnom imanju porodice Đučić (Sl. 13, 14, 15). Razlika je što su ivice mozaičkih kockica u crkvi Sv. Andrije izglačane, što znači da se objekat kojemu je prvobitno pripadao ovaj mozaik duže koristio i da je hodanje po istom i njegovo čišćenje uzrokovalo ovu pojavu.

Slika 13 - Morinju 2005. godine, fragmenti mozaika sa podlogom pronađeni na imanju porodice Milovana Đučića

⁶M. Milinković, *ibidem*, str. 34 -35

Sl.14 - Morinj, otkriveni fragment mozaika sa podlogom

Sl. 15 - Morinj, detalj mozaika, način sloga mozaičkih kockica

Iako su pronađeni fragmenti mozaika u Morinju suviše mali za neke opsežnije zaključke, smatramo da možemo govoriti o primjeni monohromosti i o upotrebi lokalnog kamena, kao i u Krimovicama, uz napomenu da se radi o optičkim zapažanjima. Važno je svakako napomenuti da nalaz u Morinju, možda, predstavlja dio obodnog rješenja neke prostorije u kojoj je u centralnom dijelu bilo formirano polihromo polje, ali isto tako i konstatovati da raznobojne kockice na otvorenom dijelu ovog lokaliteta nijesu pronađene.

Sličan način pripreme mozaičke podloge nalazimo i u Risnu. Na lokalitetu „*Ostaci antičke vile sa mozaicima u Risnu*“ iz II vijeka nove ere, prilikom revizionih arheoloških istraživanja 2004. god. pronađene su još dvije prostorije sa mozaicima.⁷ Ovaj nalaz omogućio nam je da sagledamo originalni mozaički slog i originalni način pripreme mozaičke podloge⁸ (Sl.16,17). U tom cilju analizirane su obodne bordure mozaika u Risnu jer su iste mogle biti slagane na licu mjesta i ulagane direktno u malter. Ovo s razloga što je prilikom ulaganja podnih mozaika, koji su mogli biti pripremljeni u Saloni ili nekom drugom mozaičkom centru, bilo jako važno kako će isti biti uloženi u prostorije za koje su predviđeni. Zato, možemo pretpostaviti da su obodne bordure bile ustvari prostor za korekciju i da su omogućavale da se pripremljeni kartoni sa mozaicima slobodno uklapaju između već formiranih zidova u zadate podne površine. Izvedene optičke analize ukazuju na sličnost u načinu sloga mozaičkih kockica u Krimovicama i Risnu u slučaju obodnih zona.

Sl. 16 – Risan, lokalitet „*Ostaci antičke vile sa mozaicima*“, način sloga mozaičkih kockica, detalj obodnog polja

⁷ Reviziona arheološka istraživanja izvedena su 2004. godine. Istraživanjima je rukovodila Vilma Kovačević, arheolog, konzervator savjetnik. Istraživanja je izvela ekipa Varšavskog univerziteta i Centra za arheološka istraživanja “Novae” iz Varšave u saradnji sa crnogorskim arheolozima.

⁸ Ovom prilikom podsjećamo da su svi mozaici u okviru istog objekta podignuti sa originalne podloge 70-tih godina prošlog vijeka i uloženi u novu podlogu.

Sličnost postoji i u načinu pripreme mozaičke podloge. I u Risnu, na otvorenom presjeku, uočavamo tri sloja i to, prvi; izravnavajući sloj lomljenog kamena, drugi; sloj krečno pješčanog maltera sa dodacima lomljene i mljevene cigle, lomljenog kamena, grumenima neugašenog kreča, neprosijanim pijeskom. Debljina ovog sloja je, kao i u Krimovicama oko 10 do 12 cm i treći; sloj kvalitetno pripremljenog krečno-pješčanog maltera, debljine oko 1 do 1,5 cm u koji su uložene mozaičke kockice.

Sl.17 - Risan, lokalitet „Ostaci antičke vile sa mozaicima“, detalj, način pripreme mozaičke podloge

Sličan način obrade i ulaganja mozaičkih kockica nalazimo i na lokalitetu „Mirišta“ u blizini Petrovca. Na ovom lokalitetu, koji je, napomene radi, još uvijek nedovoljno istražen⁹, pronađeno je nekoliko kada, čiji su podovi izrađeni u mozaiku. Mozaičke kockice su složene, reklo bi se, direktno u malter, na licu mjesta. Upotrebljen je lokalni kamen bijele boje. Likovni ritam je postignut promjenama unutar samog sloga. Vodilo se računa o spojevima mozaičkog poda i hidrauličnog maltera omalterisanih zidova kada, kao i o nagibu mozaika prema centralnom kamenom slivniku. Kako su kade bile u upotrebi duži vremenski period, ivice mozaičkih kockica su zaobljene. Na osnovu analize otvorenog presjeka mozaičke podloge konstatovano je da je ista bila pripremljena na sličan način kao i u Krimovicama. Između ovog lokaliteta i Krimovica postoji najveća sličnost jer se, kako se pretpostavlja, u oba slučaja radi o manje reprezentativnim objektima.

⁹ Istraživanja na lokalitetu „Mirišta“ u više arheoloških kampanja izvodio je Centar za arheologiju Crne Gore. Radovima je rukovodila Lenka Bulatović, arheolog, konzervator savjetnik.

Dakle, pitanje da li možemo govoriti o nekom objektu koji je na mjestu crkve Sv. Andrije postojao još u rimsko doba, ostaje i dalje otvoreno. Ono što je izvjesno jeste, da ovaj lokalitet ima dugu istoriju upotrebe jer se u neposrednom okruženju nalaze praiistorijski tumuli. U skladu sa navedenim treba mu pristupiti u budućnosti, sagledavajući ga kao cjelinu u kontekstu istorijskog i kulturološkog značenja ovog dijela Donjeg Grblja.

Zaključak

Podni mozaik u crkvi Sv. Andrije pripadao je starijoj građevini koja je postojala na ovom mjestu i dimenziono bila veća od sadašnje crkve. Sa ovom tvrdnjom korespondira nalaz manjeg fragmenta mozaika pronađenog u sekundarnoj upotrebi u temeljnom zidu apside sa spoljnje strane crkve, kao i fragmenti mozaika sa podlogom pronađeni u arheološkoj sondi ispred ulaza u crkvu. Po jednostavnosti i slobodnom načinu slaganja kamenih kockica, po upotrebi lokalnog kamena, tradicionalnom načinu na koji je izvedena mozaička podloga, ova građevina je mogla imati različite namjene, od profanog do sakralnog karaktera i može se datirati u širok vremenski raspon. Izvjesno je da se nije radilo o reprezentativnom objektu. Isto tako je izvjesno da se radilo o objektu čiji je pod bio urađen posebnom tehnikom kojom su ukrašavani podovi reprezentativnih objekata i koja je izvedena u skladu sa tradicionalnim načinom izrade antičkih mozaika. A istovremeno i u skladu sa ograničenim lokalnim mogućnostima. Pod je bio u dobrom stanju kada je sagrađena stojeća crkva Sv. Andrije, pa je njegov dio iskorišćen na način da je uklopljen u novi objekat i dobio je funkciju poda u crkvi. Tom prilikom djelovi oštećenog mozaika su popravljani kamenim pločama koje su uklopljene u oštećenja. Napred izrečeno, pored primjene funkcionalnog, jeftinog, estetski prihvatljivog i najlakše izvodljivog rješenja poda, ukazuje i na potrebu da se da poseban značaj samom mjestu i objektu ili djelovima objekta koji su na njemu zatečeni.¹⁰

¹⁰ **Poslije zaključka;** Započinjući rad na prilogu o stanju i značaju mozaičkog poda u crkvi Sv. Andrije, Krimovice, koji je po zapažanjima istraživačkog tima stariji od same crkve, namjera mi je bila da ukažem na potrebu njegove zaštite i prezentacije. U međuvremenu, crkva Sv. Andrije je obnovljena. Crkva je obnovljena prema konzervatorskom projektu arhitekte konzervatora Katarine Nikolić. Prema saznanju, pored insistiranja svih aktera u procesu zaštite i restauracije crkve Sv. Andrije da se mozaički pod sačuva i prezentira, Odbor za obnovu crkve je donio odluku da se pod u crkvi poploča kamenim pločama i isto je učinjeno uz obrazloženje da nije bilo moguće obezbijediti sredstva za zaštitu i prezentaciju nalaza. Mozaik je ostao ispod novog poda. Ovakvim postupkom umanjene su vrijednosti crkve Sv. Andrije jer je najznačajniji nalaz u njenoj unutrašnjosti ostao sakriven. Kako smo napred istakli, sama struktura poda u

Jasminka GRGUREVIĆ

**FLOOR MOSAIC IN ST. ANDRIJA'S / ST. ANDREW'S CHURCH/
KRIMOVICE, DONJI GRBALJ**
**Conservational Research, Analysis of the State, Proposition for Protection and
Presentation**

Summary

Conservational research works on the floor in St. Andrija's Church were carried out during December 2010 and during February and March 2011.

The aim of the research was the analysis of the state of the mosaic, feasibility of protection and presentation and defining the connection between the phases in the construction of the Church and the remains of the floor mosaic in its interior. The reason for undertaking the research works was the drafting of the project for rehabilitation and conservational-restoring works on St. Andrija's Church aiming to restore it. The research works were performed by the experts of the Regional Institute for the Protection of Cultural Monuments Kotor in cooperation with the Board for Restoration of St. Andrija's Church.

The research of the floor in St. Andrija's Church, Krimovice, Donji Grbalj, led to the conclusion that the church was built on the mosaic which used to belong to an older object which was larger than the Church itself. According to the simplicity and free way of arranging the little stone cubes, according to the use of local stone, traditional method in which the mosaic underlay was created, this building could have had various purposes, from profane to sacral character and can be dated in a wide time span. Obviously, it was not a representative object, yet it certainly was

crkvi je starija od crkve i predstavlja svjedočanstvo o značaju ovog prostora u prošlosti. Situacije kada se investitori nađu pred izborom da završe crkvu i stave je u funkciju, ili da sakupljaju sredstva za konzervaciju nalaza, često se, nažalost, završe ovako. Ističem *nažalost*, jer Odbor za obnovu crkve Sv. Andrije je ispoštovao sve prethodne radnje neophodne za istraživanje izvornih vrijednosti ovog objekta, između ostalog i konzervatorska istraživanja čiji je rezultat i ovaj prilog.

Zastavši pred činjenicom završenog osla odlučila sam ipak da priprelim ovaj prilog za štampu sa nadom da će se u budućnosti smoći snage i da će ovaj nalaz biti prezentiran. Pokušaću za ovu priliku da zanemarim činjenicu da su preko nalaza postavljene kamene ploče. Sa nadom da će ploče biti uklonjene kockice mozaika još uvijek čekaju u kutijama da bi bile vraćene na njihova mjesta u podu crkve.

an object whose floor was made by applying a special technique, such as used for decoration of the floors in representative objects and it was performed in accordance with the traditional method of production of ancient mosaics, but at the same time in accordance with limited local means.

During the construction of the Church, the mosaic was in good shape, and therefore it was used for the Church floor. Those parts of the mosaic that were damaged during the construction of the Church were mended with stone plates and fitted into the damaged surfaces. As aforesaid, the application of functional, cheap, aesthetically acceptable and the most feasible solution to the floor issue, show that it is necessary to pay special attention to the place, the object itself and the parts of the object found upon its construction. At the same time, the aforesaid indicates that this locality has a long history of use. It should also be mentioned that in the immediate vicinity of the locality there are unexplored prehistoric tumuli. In accordance with the aforesaid, except for the application of functional, cheap, aesthetically acceptable and the most feasible solution to the floor, it is necessary to recognize the special importance of the site itself and the object and its parts, as well as the remains of the object which preceded the present building.